

II. PRACE DROBNE I MATERIAŁY

PIOTR KITOWSKI (Gdańsk)

Wokół przygotowań do wydania „Praktyki Kryminalnej to jest wzoru rozważnego y porządnego spraw kryminalnych sądenia” Jakuba Czechowicza w 1746/1747 roku

Minęło już 65 lat od ukazania się podstawowej pracy na temat *Praktyki Kryminalnej to jest wzoru rozważnego y porządnego spraw kryminalnych sądenia* Jakuba Czechowicza, pióra Zbigniewa Zdrójkowskiego (1949 r.)¹. Autor omówił w niej najważniejsze kwestie związane zarówno z analizą treści samego dzieła, które skądinąd było niezwykle udaną jak na pierwszą połowę XVIII w. kompilacją prawa karnego materialnego oraz procesowego², jak i jego twórcą, wspomnianym sędzią chełmińskim. Dalsze prace, także te współczesne, skupiały się już prawie wyłącznie na zawartości *Praktyki*³. Osoba Czechowicza nie budziła większego zainteresowania, szczególnie że – jak się wydaje – Zdrójkowski naświetlił większość z możliwych do ustalenia faktów z jego życia (życie rodzinne, wykształcenie, kariera w magistracie, twórczość, okoliczności śmierci). Jednocześnie, podkreślić należy, że wykorzystał przy tym prawie wszystkie, znane nam źródła (przede wszystkim akta miejskie Chełmna, akta parafialne, informacje zawarte w treści obu prac Czechowicza). Może to tłumaczyć brak innych, szczegółowych studiów nad

¹ Z. Zdrójkowski, „Praktyka kryminalna” Jakuba Czechowicza. Jej źródła i system na tle rozwoju współczesnego prawa karnego zachodniej Europy, Toruń 1949.

² Jak pisał Feliks Bentkowski: „układ systematyczny, znajomość autorów prawnych, biegłość w prawach, są tego dzieła zaletą” (*Historia literatury polskiej*, t. II, Warszawa–Wilno 1814, s. 245).

³ Ostatnio wykorzystał ją w publikacji na temat miejskiej praktyki kryminalnej Małopolski Marian Mikołajczyk (*Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI–XVIII wieku*, Katowice 2013).

losami chełmińskiego prawoznawcy, co do których jednak mamy nadal wiele wątpliwości, w części – z racji luk w pruskim materiale źródłowym – nie do wypełnienia.

Przypomnijmy. Urodzony około 1680 r. Jakub Antoni Czechowicz, pochodził z dobrze sytuowanej, mieszczańskiej rodziny z Chełmna⁴. Jego ojcem był Jakub Czechowicz starszy – chełmski notariusz, sędzia, burmistrz i w końcu burgrabia, zmarły w 1692 r.⁵ Autor *Praktyki* był owocem drugiego małżeństwa burgrabiego, zawartego w 1675 r. z niejaką Anną. Niewiele wiemy na temat jego młodzieńczych lat. Na pewno od 1694 do 1700 r., wzorem innych dzieci patrycjusza, był uczniem miejscowego gimnazjum, po którego ukończeniu udał się na studia wyższe do Krakowa (ok. 1700/1701 r.). Tam ukończył fakultet filozoficzny, co pozwoliło mu wpisać się w poczet studentów prawa (ok. 1703 r.). Nie możemy jednak stwierdzić, czy uzyskał ostatecznie tytuł magistra, gdyż metryki tego wydziału uległy zniszczeniu w pożarze, jaki strawił archiwum uczelni w 1719 r.⁶ Wiadomo natomiast, że po studiach, ok. roku 1707, powrócił do rodzinnego miasta⁷. Przez kilka następnych lat pomagał w pracy swojemu ojczymowi, Justyńskiemu. Ten, jako miejscowy notariusz, prowadził kancelarię miasta, co z uwagi na wykształcenie pasierba stanowiło dobry prognostyk dla przyszłej kariery urzędniczej. Niemniej jednak właściwą karierę w strukturach magistratu Czechowicz rozpoczął dopiero w roku 1722. Wtedy to wybrano go do rady miejskiej, w której zasiadał aż do śmierci w 1747 r., choć jest wysoce prawdopodobne, że z racji zwyczajowych dróg awansu w pruskich miastach⁸, już wcześniej obsadził któryś z miejscowych urzędów (np. ławę), z tym że brakuje w aktach Chełmna nie pozwalają jednoznacznie potwierdzić tych przypuszczeń. Konieczna wydaje się dalsza kwerenda, która może przynieść nowe informacje na ten temat.

Faktem jest natomiast, że z ramienia rady został nominowany w 1728 r. sędzią przedmiejskim. Co prawda, nie była to posada równie nobilitująca, jak sędzię miejskiego, jednak także tam miał styczność z praktyką stosowania obowiązującego w prowincji prawa chełmińskiego (*ius culmense*, *Kulmer Recht*), w którego systemie Chełmno przez długi czas zajmowało szczególnie miejsce (sąd wyższy dla miast pruskich), ferował wyroki, a zapewne pełniąc

⁴ Z. Zdrójkowski, „*Praktyka kryminalna*”, s. 17-32.

⁵ *Ibidem*, s. 20.

⁶ *Ibidem*, s. 25.

⁷ Rok później Chełmno, podobnie jak inne pomorskie miasta, przeżyło epidemię dżumy, J. Nierzwicki, *Morowe powietrze w Chełmnie i Grudziądzu w latach 1708-1711*, Mestwin. Dodatek naukowo-literacki do Słowa Pomorskiego, R. 7 (1931), nr 5, s. 3-4. Zob. też *Dżuma, ospa, cholera. W trzechsetną rocznicę epidemii w Gdańsku i na ziemiach Rzeczypospolitej w latach 1708-1711*, red. E. Kizik, Gdańsk 2012, passim.

⁸ Dla porównania, w pierwszej połowie XVIII w. w Toruniu, zaledwie ok. 15% rajców znalazło się w I ordynku, nie sprawując wcześniej żadnej funkcji miejskiej. *Urzednicy miejscy Torunia. Część III: 1651-1793*, oprac. J. Dydgała, Toruń 2002, s. 22.

tę właśnie funkcję przyszło mu na myśl opracowanie zbioru poświęconego różnym aspektom prawa karnego⁹.

Na marginesie można dodać, że poświęcając się działalności w samorządzie, Czechowicz wpisał się też w grupę tzw. uczonych (*litterati, Gelehrte*) – osób wykształconych, mających za sobą studia uniwersyteckie, stanowiących w pewnej mierze inteligencję urzędniczą, dla której praca w magistracie stanowiła główne źródło dochodu¹⁰, a która w różnych ośrodkach Prus wyodrębniła się w XVII w. (Gdańsk, Elbląg, Toruń)¹¹. W wielu z nich zdobyła decydujący wpływ na bieg spraw miejskich, obsadzając najważniejsze z urzę-

⁹ Zob. *Przywilej chełmiński 1233 i 1251*, wyd. K. Zielińska-Melkowska, Toruń 1986 (tam odpis dwóch wersji przywileju chełmińskiego: pierwotnego z 1233 r. i odnowionego z 1251 r.), eadem, *Geneza przywileju chełmińskiego z 1233 i 1251 r. oraz jego znaczenie dla rozwoju osadnictwa na terenach polski północnej w XIII i XIV w.*, „Rocznik Grudziądzki” 14 (2001), s. 9-24. Mimo że wpływ sądów Chełmna na prawo chełmińskie widoczny był w zasadzie tylko do XVI w. (przeniesienie siedziby sądu wyższego), to w pamięci potomnych miasto to nadal miało szczególną rolę, co uwidaczniał w żartobliwy sposób wierszyk z końca XVII lub początku XVIII w. pt. *Elogia a vulgo sparsa de civitalibus pruthenicia*:

W Gdańsku książęta,
 W Toruniu panięta,
 W Elblągu lemani,
 W Brodnicy furmani,
 W Golubiu szyprowie,
 W Łaszynie osłowie,
 W Grudziądzu kupczycy,
 W Świeciu prawnicy,
 W Chełmnie prawodawcy [podkr. moje – P.K.],
 W Chełmży marnotrawcy,
 W Lubawie piwowarzy,
 W Malborku pełno kramarzy,
 W Nitichu (?) świniarzy,
 W Tucholi nędzniczy,
 W Chojnicach rolnicy,
 W Pucku rybacy,
 W Lemborgu dziwacy,
 W Kościerzynie żebracy,
 W Szluchowie mizeracy,
 W Skarszewach smolnicy,
 W Bytowie pijanicy,
 W Starogardzie bartnicy,
 W Gniewie łgarze,
 W Nowym chmielarze,
 W Kowalewie prostacy,
 W Wąbrzeźnie równi tacy,
 W Sztumie bałamuci,
 Gdzie weźmie, tam porzuci.

Cyt. za: K. Górski, Pochwała miast Pruskich, „Kurier Poznański”, nr 6 z dn. 4.01.1930, s. 8.

¹⁰ *Urzędnicy miejscy Torunia*, s. 22.

¹¹ Zob. np. *Historia Gdańska*, t. III/1: 1655-1793, red. E. Cieślak, Gdańsk 1993, s. 618-621.

dów. Tworzyła w ten sposób elitę, dla której przeciwwagą była reprezentacja III ordynku (pospólstwa).

Oprócz zwykłej działalności zawodowej sędzia sięgał również po pióro. Dość późno, bo w wieku 38 lat, opublikował niewielki rozmiarami tomik poezji religijnej dedykowany władzom miejskim Chełmna oraz jego mieszkańcom pt. *Klucz do niebieskich pokojów to jest szczerza spowiedź w podanym doskonałym pokuty sposobie jawnie pokutującego grzesznika...* (1718 r.)¹². Podobnie jak w wielu podobnych przypadkach, był to nie tylko wyraz jego zainteresowań, umiejętności i wiedzy opartej na gruntownych studiach uniwersyteckich, ale może przede wszystkim próba zaskarżenia sobie przychylności magistratu, przez poszukującego sobie w nim miejsca kandydata. Jak wiemy, w końcu mu się to udało, w czym można upatrywać także pomocną dłoń ojczyma oraz przyrodniego brata, Andrzeja Czechowicza – rajcy, sędziego, burmistrza (prezydenta) i późniejszego burgrabiego.

Praktyka Kryminalna była drugim i jednocześnie ostatnim dziełem. Jak słusznie przyjął Z. Zdrójkowski, Czechowicz ukończył ją prawie dwadzieścia lat po publikacji *Klucza*, ok. roku 1745, a więc w wieku 65 lat¹³. Nie zdążył jednak z publikacją. Plany pokrzyżowała mu śmierć 4 września 1747 r. Dwa dni później (6 września) sędzia spoczął w reprezentacyjnej części chełmińskiej fary, w grobowcu spokrewnionej z nim rodziny Forbesów.

Nie wiadomo, co w tym czasie działo się z rękopisem. Ukazał się on drukiem dopiero w roku 1769. Opublikowano go w Chełmnie, w powstałej pięć lat wcześniej, a położonej przy ulicy Toruńskiej drukarni Ojców Misjonarzy (Zgromadzenie ks. Misjonarzy św. Wincentego à Paulo)¹⁴. Było to jedyne wydanie; rzekoma druga edycja z 1785 r. nie miała miejsca.

Nic przy tym nie wiadomo na temat starań samego autora o wydanie swojej pracy, może tylko to, że z przedmowy do *Praktyki* autorstwa nieznaney osoby wiemy, że takowe podejmował i że „[...] tegoż mądrego dzieła swego chciał podaniem do druku bez zazdrości użyczyć wszystkim, gdyby mu go była śmierć dokończyć wcale nie zabroniła”¹⁵.

Pewne światło na tę sprawę rzuca nieznanzy do tej pory list Jakuba Czechowicza do jednego z tzw. mniejszych miast pomorskich (*Civitates Minores*

¹² J. Czechowicz, *Klucz do niebieskich pokojów to jest szczerza spowiedź w podanym doskonałym pokuty sposobie jawnie pokutującego grzesznika*, Toruń 1718. Tomik dostępny on-line: <http://books.google.pl/books?id=figVAAAAQAAJ&printsec=frontcover&dq=Czechowicz+Jakub&hl=pl&sa=X&ei=IpNsVOF_NoOuOMDggCA&ved=0CCMQ6AEwAQ#v=onepage&q=Czechowicz%20Jakub&f=false> [dostęp: 20.11.2014].

¹³ Z. Zdrójkowski, „*Praktyka kryminalna*”, s. 29.

¹⁴ Drukarnia istniała do roku 1790. A. Mańkowski, *Dzieje drukarstwa i piśmiennictwa w Pruszech Zachodnich wraz z szczegółową bibliografią druków polskich zachodniopruskich*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 14 (1907), s. 49.

¹⁵ J. Czechowicz, *Praktyka Kryminalna to jest wzór rozważnego y porządnego spraw kryminalnych sądenia*, Chełmno 1769, s. 1 i n.

Terrarum Prussiae) – Nowego nad Wisłą (woj. pomorskie), przechowywany obecnie w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy. Zdeponowano go w zespole, pod sygn. 116 – Schrifwechsel der Stadt Neuenburg mit versach jedenen Beamten u[nd] Privaten, obejmującym zbiór licznie zachowanej, przynajmniej jak na warunki archiwów pruskich miasteczek, korespondencji z XVI (1506 r.) – XVIII w.¹⁶ Zawiera on kilkaset ułożonych w porządku chronologicznym listów adresowanych do tamtejszych władz (głównie rady), a dotyczących zarówno spraw urzędowych (w większości sądowych), jak i prywatnych. Jak dotąd zespół ten nie został wyzyskany badawczo, choć zawiera wiele ciekawych dokumentów z zakresu prawa (opieka nad sierotami¹⁷, zapisy darowizn¹⁸, stosunki własnościowe¹⁹, zobowiązania²⁰, skargi²¹, akta procesowe²²), funkcjonowania urzędów²³, spraw wojskowych²⁴ i kościelnych²⁵ czy szeroko rozumianej historii społecznej²⁶. Jednocześnie stanowi on dobre uzupełnienie do niemal kompletnych ksiąg miejskich, protokołów (rady, ławy) oraz licznych poszytów luźnych Nowego.

Liczący trzy strony list datowany był na 30 lipca 1746 r. To, że jest on autorstwa sędziego chełmińskiego, potwierdza złożony pod jego treścią podpis, będący polską wersją jego nazwiska, jak i charakter pisma użyty w tekście, który odpowiada charakterowi dobrze znanemu z ksiąg chełmińskich. Skierowano go do nowskiej rady, burmistrza (był nim wówczas Andrzej Grabowski²⁷), jak i innych, potencjalnie zainteresowanych nabyciem publikacji mieszczan. Wynika z niego, że tak jak wskazywała *Przedmowa*, autor był już w trakcie zaawansowanych przygotowań do wydania swojej książki. Zasadni-

¹⁶ Zob. W. Look, *Inwentarz zespołu akt miasta Nowego nad Wisłą z lat 1416-1918*, maszyn. przechowywany w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy.

¹⁷ Np. APB, 196/116, s. 34 (1642), 332-333 (1746).

¹⁸ Np. APB, 196/116, s. 53 (1650).

¹⁹ Np. APB, 196/116, s. 37 (1642), 190 (1691), 262-263 (1697).

²⁰ Np. APB, 196/116, s. 61-62 (1661), 186 (1691), 289 (1699?), 356 (1757), 358-359 (1757), 364-365 (1757), 444 (1761).

²¹ Np. APB, 196/116, s. 246-247 (1696), 422-423 (1761), 456-457 (1761), 460 (1762).

²² Np. APB, 196/116, s. 372-374 (1757).

²³ Np. APB, 196/116, s. 220 (1692).

²⁴ Np. APB, 196/116, s. 69 (1661), 390 (1757).

²⁵ Np. APB, 196/116, s. 133 (ustanowienie nowego proboszcza przez biskupa kujawskiego, 1665), 145 (informacja o planowanym przybyciu deputata kujawskiego, 1665), 212 (ustanowienie nowego proboszcza przez biskupa kujawskiego, 1691), 303 (prośba rady miejskiej o zmianę plebana, ok. 1700).

²⁶ APB, 196/116, s. 11 (zaproszenie burmistrza Nowego i rady na ślub do Grudziądza, 1631), 272-275 (zaproszenie starościny na chrzest, 1698).

²⁷ P. Kitowski, *Notarius civitatis w kancelarii miejskiej Nowego nad Wisłą w XVIII wieku*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 17 (2014), s. 72 (Tab. Burmistrzowie Nowego 1700-1772). Skład rady uzupełniali w roku 1746: Tomasz Szczepański, Mateusz Kwiatkowski, Michał Gąsieniewski i Franciszek Jakubowicz. Zob. też. A. Pryłowski, *Czy istniał patrycjat w małych miastach? (Na przykładzie Nowego n. Wisłą I połowy XVIII w.)*, „Gdańskie Studia Humanistyczne”, R. 13 (1970), nr 7, s. 67-79.

cze znaczenie dla powodzenia przedsięwzięcia miały jednak – z oczywistych względów – pieniądze.

Zapewne z racji braku możliwości pozyskania pełnego wsparcia ze strony władz Chełmna, za radą burmistrza Malborka Johanna Fryderyka Krokieszjusza (Krokisio, *Krokisius*)²⁸, Czechowicz nawiązał współpracę z gdańskim bibliofilem, wydawcą oraz księgarzem Georgiem Markusem Knochem (1695-1759 r.). Urodzony we Wrocławiu Knoch, od 1719 r. pracował jako księgarz w Wittenberdze, prowadził również aktywną działalność wydawniczą²⁹. Za sprzedaż nielegalnych druków musiał opuścić Saksonię, skąd w 1728 r. przeniósł się do Gdańska, z którym to związał się do końca życia (obywatelstwo uzyskał w 1729 r.)³⁰. Był wydawcą tak znamienitych autorów, jak dziejopisa Prus Królewskich i syndyka Gdańska Gotfryda Lengnicha czy biskupa wamińskiego, a jednocześnie pisarza i historyka, Marcina Kromera. Wypuszczając kolejne tytuły, korzystał z gdańskich, elbląskich oraz kolońskich oficyn, prowadząc jednocześnie księgarnię przy ulicy Piwnej (Jopengasse) na gdańskim nowym mieście (ulica równoległa do ul. Długiej). Nie ograniczał się jednak wyłącznie do terenów pruskich. Znał też dobrze niemiecki rynek wydawniczy, na którym – mimo nieudanego epizodu saksońskiego – działał, oferując swoje wydawnictwa tamtejszym czytelnikom³¹.

Szczegółów współpracy Knocha z Czechowiczem nie znamy. W tym względzie musimy się posiłkować treścią listu. Ten pierwszy starał się o pozyskanie funduszy od potencjalnie zainteresowanych osób, pisząc notyfikacje o zbliżającej się publikacji do różnych magistratów w „całej Polsce”. W odniesieniu do terenów pruskich to samo czynił Czechowicz. Nie dziwi to, skoro autor szacował koszty druku na pełne 800 florenów. Być może była to suma zawyżona na potrzeby negocjacji z darczyńcami, ale nawet pomniejszona o połowę stanowiłaby nie lada wydatek, przekraczający możliwości finansowe średniozamożnego mieszczanina Chełmna. Dla porównania w tym czasie w Nowem czy innych mniejszych miastach pomorskich (np. Kościerzynie, Skarszewach) za 800 florenów można było kupić okazały dom z sadem w reprezentacyjnej części miasta (przy rynku)³² albo 1,5 włóki najlepszej ziemi³³;

²⁸ R. Toeppen, *Quellenbeiträge zur Geschichte des Rats und Gerichts der Stadt Marienburg*, „Altpreuussische Monatsschrift” 38 (1901), s. 211-212, 217.

²⁹ D.L. Paisey, *Deutsche Buchdrucker, Buchhändler und Verleger 1701-1750*, Wiesbaden 1988, s. 135.

³⁰ Ibidem; *Deutsche-polnische Beziehungen in Geschichte und Gegenwart Bibliographie*, Bd. 2 (*Religion, Buch, Presse, Wissenschaft, Bildung, Philosophie*), Wiesbaden 2000, s. 460; P. Paluchowski, *Knoch Georg Marcus*, [w:] *Gedanopedia*, <http://www.encyklopediagdanska.pl/index.php?title=KNOCH_GEORG_MARKUS> [dostęp: 28.10.2014].

³¹ Zob. *Göttingische Zeitungen von gelehrten Sachen auf das Jahr 1749*, Göttingen, s. 462-463 (oferta za rok 1749).

³² APB, 196/31, s. 13-19 (Piotr Nyss, 5 II 1750).

³³ APB, 196/32, s. 152-157, 191-192 (Marianna Jakubowicz (z. d. Bystrzejewska), 30 I/30 IV 1754).

30 dorodnych wołów³⁴ lub niemal tyle samo koni³⁵. Była to też 13-letnia pensja miejscowego pisarza (bez wliczania opłat wynikających z czynności notarialnych oraz innych „akcydentaliów”)³⁶. Oddalone mniej więcej o 50 kilometrów od Chełmna Nowe, które nie należało do przesadnie bogatych ośrodków, a wręcz przeciwnie, często musiało korzystać z pożyczek zaciąganych od różnych instytucji i osób³⁷, zdecydowało się wspomóc wydanie sumą co najmniej 20 fl., które jak Czechowicz zaznaczył, już przed napisaniem listu otrzymał. Wskazuje to na wcześniejsze nawiązanie współpracy i podjęcie działań zmierzających do publikacji, zaś sam list można interpretować jako podziękowanie za przekazaną kwotę oraz zaproszenie do zakupu nowych egzemplarzy przez osoby, które dotychczas nie zarezerwowały sobie własnego. W zamian magistratowi obiecano stosowną liczbę kopii książki. Jak też wspomniano powyżej, z treści wynika, że Nowe nie było jedynym adresatem tej prośby. Podobnie autor rozsyłał do innych miast pruskich, w których archiwach, przynajmniej w odniesieniu do tych na dzień dzisiejszy w miarę kompletnych, można poszukiwać ich śladów. Nie wiemy natomiast, czy udzieliły mu takiego wsparcia – trudno oczekiwać, by w korespondencji do darczyńcy wnioskodawca chwalił się konkretnymi sumami stąd pozyskanymi.

Śmierć Jakuba Czechowicza, która nastąpiła trochę ponad rok od napisania listu, pokrzyżowała plany, które już w 1746 r. były mocno zaawansowane i być może, gdyby nie nadeszła tak szybko, to autor doczekałby wydania swojej pracy. W ten sposób rodzima literatura prawnicza zyskałaby pierwszą, tak szeroką analizę prawnokarną, opartą na dziełach najbardziej poczytnych i uznanych autorów, a jednocześnie uwzględniającą liczne aspekty polskiej (w tym pruskiej) praktyki sądowej. Z racji swoich niepodważalnych walorów (tekst w języku polskim, systematyczny układ, zwięzłość i prostota opisu poszczególnych instytucji) mogłaby dorównać popularnością, stosowanej jeszcze w XVIII w., a jednocześnie mocno już w tym czasie przestarzałej przeróbce-komentarzu *Constitutio Criminalis Carolina* (1532) autorstwa krakowskiego pisarza, Bartłomieja Groickiego³⁸. Warto zaznaczyć, że od XVI w. prawo karne, szczególnie w okresie oświecenia, ulegało głębokim przemianom. Nowe koncepcje miały zasadnicze znaczenie dla współczesnego spojrzenia na prawo oraz stopniowe odchodzenie od najbardziej kontro-

³⁴ APGd, 506/4, k. 46-47v. (Magdalena Bukolt (z d. Gącz), 22 XI 1746).

³⁵ APGd, 506/4, k. 69-70 (Katarzyna Żywicka (z d. Szwarec).

³⁶ APB, 196/31, s. 10 (Paweł Ochocki, 10 I 1750).

³⁷ Kontrowersyjna pożyczka 3000 fl. od cystersów pelplińskich (z 6% prowizją) z 1762 r. doprowadziła nawet do złożenia z urzędu prawie całej rady i części ławników. Szerzej: P. Kitowski, *Spory rady miejskiej Nowego n. Wisłą ze starostami w XVIII wieku*, „Czasy Nowożytnie” [w druku: 2015].

³⁸ B. Groicki, *Artykuły prawa majdeburckiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placącej u sądów*, wyd. K. Koranyi, Warszawa 1954 (pierwsze wydanie w Krakowie, w 1559 r.)

wersyjnych założeń *Caroliny*, szczególnie głośno krytykowanych w XVIII w. W dużej mierze koncepcje te odnotowała *Praktyka*.

Nie wiemy natomiast, czy wyłącznie zgon Czechowicza pokrzyżował plany wydawnicze, czy zadecydowały o tym inne czynniki (np. nieuzyskanie wystarczającego wsparcia finansowego, niemożność porozumienia z wydawcą). Materiał źródłowy nie daje na to pytanie żadnej odpowiedzi.

Poniższy odpis zawiera pełny tekst listu. Pomimo pewnej lakoniczności, stanowi on doskonale uzupełnienie dotychczasowych ustaleń na temat dzieła Jakuba Czechowicza, osoby samego autora, jak i dziejów piśmiennictwa w nowożytnych Prusach Królewskich. Na potrzeby niniejszej edycji został on zmodernizowany zgodnie z zasadami instrukcji wydawniczych dla źródeł nowożytnych³⁹. Zachowano przy tym pierwotny układ dokumentu.

Nobiles ac Spectabiles Dni. Patroni Colendissimi.

Kiedy na druk książki mojej, *in criminalibus* napisanej, słusznego z nikąd nie mogłem mieć subsydium, a druk tej książki około 800 florenów kosztować będzie, musiałem *hoc in passu*, bardziej *ex consilio*, JM Pana Krokieżjusza, burmistrza miasta Malborka i tamże w zamku sędziego rekurs uczynić do JM Pana Knocha, bibliopoli sławnego gdańskiego, który *ad multas instantias, tandem hoc onus perficiendum* wziął na osobę swoją, do którego po dwa razy *hac permoven-te occasione* zjeżdżać musiałem z niemałym kosztem. *In quem finem* tenże JM Pan Knoch porozysłał po całej Polsce notyfikacje o tym druku, które i ja także po pruskich miastach rozysłałem według umowy, *hoc in puncto* z tymże JM Panem Knochem. Odebrałem był od Wielmożnych Panów na suplement druku tej książki 20 florenów, *in recompensam* czego, według mojej deklaracji, *ducta proportione* i pomiarkowawszy ekspens mój, zechcę obesać Szlachetny Magistrat Wielce Miłościwych Wielmożnych Panów temi książkami jak prędko spod prasy drukarskiej wyniosą. Kto zaś prywatny z Ichmościów Panów Mieszczan będzie chciał mieć tę książkę, to według tej notyfikacji Jego Mościa Pana Knocha niechaj rzecz czyni, o *deducat ad effectum* według niżej *desiderium*.

Co doniostwszy, łasce i afektowi oddawszy się znam być Szlachetnych Wielce Miłościwych Wielmożnych Panów Życzliwym Bratem i Sługą

Jakub Czechowicz, mpp.

[W Chełmnie 30 Julii Anno 1746]⁴⁰

³⁹ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953; J. Glinka, *Instrukcja wydawnicza dla nowożytnych źródeł dziejowych*, Warszawa 1949.

⁴⁰ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Akta miasta Nowego, 196/116, s. 324-325.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Akta Miasta Nowego nad Wisłą, Schriftwechsel der Stadt Neuenburg mit versach jedenen Beamten u[nd] Privaten, 196/116

Opracowania

1. Bentkowski F., *Historia literatury polskiej*, t. II, Warszawa–Wilno 1814
2. Czechowicz J., *Klucz do niebieskich pokojów to jest szczerza spowiedź w podanym doskonałym pokuty sposobie jawnie pokutującego grzesznika*, Toruń 1718
3. Czechowicz J., *Praktyka Kryminalna to jest wzór rozważnego y porządnego spraw kryminalnych sądenia*, Chełmno 1769
4. *Dżuma, ospa, cholera. W trzechsetną rocznicę epidemii w Gdańsku i na ziemiach Rzeczypospolitej w latach 1708-1711*, red. E. Kizik, Gdańsk 2012
5. Górski K., *Pochwała miast Pruskich*, „Kurier Poznański”, nr 6 z dn. 4.01.1930, s. 8
6. Groicki B., *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle*
7. *Ustawa płacącej u sądów*, wyd. K. Koranyi, Warszawa 1954
8. *Historia Gdańska*, t. III/1: 1655-1793, red. E. Cieślak, Gdańsk 1993
9. Kitowski P., *Notarius civitatis w kancelarii miejskiej Nowego nad Wisłą w XVIII wieku*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 17 (2014), s. 61-73
10. Kitowski P., *Spory rady miejskiej Nowego n. Wisłą ze starostami w XVIII wieku*, „Czasy Nowożytne” [w druku]
11. Mańkowski A., *Dzieje drukarstwa i piśmiennictwa w Prusiech Zachodnich wraz z szczegółową bibliografią druków polskich zachodniopruskich*, „Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 14 (1907), s. 49-101
12. Mikołajczyk M., *Proces kryminalny w miastach Małopolski XVI-XVIII wieku*, Katowice 2013
13. Nierzwicki J., *Morowe powietrze w Chełmnie i Grudziądzu w latach 1708-1711*, „Mestwin. Dodatek naukowo-literacki do Słowa Pomorskiego”, R. 7 (1931), nr 5, s. 3-4
14. Paisey D. L., *Deutsche Buchdrucker, Buchhändler und Verleger 1701-1750*, Wiesbaden 1988
15. Paisey D. L., *Deutsche-polnische Beziehungen in Geschichte und Gegenwart Bibliographie*, Bd. 2 (Religion, Buch, Presse, Wissenschaft, Bildung, Philosophie), Wiesbaden 2000
16. Paluchowski P., *Knoch Georg Marcus*, [w:] Gedanopedia, <http://www.encyklopediagdanska.pl/index.php?title=KNOCH_GEORG_MARKUS>
17. Pryłowski A., *Czy istniał patrycjat w małych miastach? (Na przykładzie Nowego n. Wisłą I połowy XVIII w.)*, „Gdańskie Studia Humanistyczne”, R. 13 (1970), nr 7, s. 67-79
18. *Przywilej chełmiński 1233 i 1251*, wyd. K. Zielińska-Melkowska, Toruń 1986
19. *Urządnicy miejscy Torunia. Część III: 1651-1793*, oprac. J. Dygdała, Toruń 2002

20. Zdrójkowski Z., „*Praktyka kryminalna*” Jakuba Czechowicza. *Jej źródła i system na tle rozwoju współczesnego prawa karnego zachodniej Europy*, Toruń 1949
21. Zielińska-Melkowska K., *Geneza przywileju chełmińskiego z 1233 i 1251 r. oraz jego znaczenie dla rozwoju osadnictwa na terenach polski północnej w XIII i XIV w.*, „Rocznik Grudziądzki”14 (2001), s. 9-24

AROUND THE PLANNED PUBLICATION
OF „PRAKTYKA KRYMINALNA TO JEST WZÓR ROZWAŻNEGO
Y PORZĄDNEGO SPRAW KRYMINALNYCH SĄDZENIA”
(CRIMINAL PRACTICE I.E. A MODEL OF A CONSIDERATE
AND PROPER ADJUDICATION IN CRIMINAL MATTERS)
BY JACOB CZECHOWICZ IN 1746/1747

Summary

This article focuses on the never-earlier described attempts to publish *Praktyka Kryminalna* by Jakub Czechowicz. The starting point of the considerations is an unknown letter to the council of a small Prussian town – Nowe (upon the Vistula river), preserved in the collection of the State Archives in Bydgoszcz. The letter sheds a new light on the efforts undertaken by the author to publish his book. It is also a contribution to the history of *Praktyka Kryminalna*, as well as, owing to the information on the measures undertaken in order to publish the work, to the history of typography and literature in the early modern Royal Prussia and Poland.

AUTOUR DES PRÉPARATIFS À LA PUBLICATION
„DE LA PRATIQUE CRIMINELLE, À SAVOIR DU MODÈLE DE JUGEMENT,
RÉFLÉCHIE ET EFFICACE EN MATIÈRE PÉNALE” DE JAKUB CZECHOWICZ
EN 1746/1747

Résumé

Le présent article est fondé essentiellement sur les tentatives de la publication de la *Pratique Criminelle* par Jakub Czechowicz, non décrite jusqu’à présent dans la littérature. Le point de départ des réflexions constitue une lettre inconnue, adressée au conseil municipal de la ville de Nowe nad Wisłą de 1746, conservée dans les Archives Nationales de Bydgoszcz. Elle montre dans un nouveau contexte des efforts de l’auteur lui-même visant à la publication du livre. Cela constitue une contribution tant à l’histoire de la *Pratique Criminelle* – grâce aux informations indiquant des mesures prises afin de le publier – qu’à l’histoire de l’impression et de la littérature sur le territoire du Royaume de Prusse et de la Pologne à l’époque moderne précoce.